

Prof. Dr. Metin Özuğurlu ile “Sınıflar Mücadelesinin Analitik Önceliğiyle Sosyal Politika Kavrayışı”na Bakış

A Perspective on “Understanding Social Policy through the Analytical Primacy of Class Struggle” with Prof. Dr. Metin Özuğurlu

Ali Murat Özdemir, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuk Ana Bilim Dalı Ankara/Türkiye. Eposta: alimurat_ozdemir@yahoo.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8073-2081>

Göksu Uğurlu, Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Ankara/Türkiye. Eposta: goksuugurlu@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5260-5966>

Elif Kumru Paksoy, Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı Ankara/Türkiye. Eposta: kumrupaksoy@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8194-0066>

Öz

Prof. Dr. Metin Özuğurlu ile sosyal politikanın sınıflar mücadelesine dayalı bir perspektifle nasıl kavranabileceğine dair kapsamlı bir söyleşi gerçekleştirildi. Görüşmede sosyal politikanın tarihsel gelişimi, ana akım yaklaşımların birey temelli analizleri ve bunlara karşı sınıflar arası ilişkileri merkezine alan alternatif bakış açıları ele alındı. Beveridge ve Bismarck modellerinden Esping-Andersen’in kuramsal çerçevelerine uzanan geniş bir yelpazede sosyal politika anlayışları tartışıldı. Neoliberalizmin etkisiyle ortaya çıkan dönüşümler ve “yeni feodalizm” gibi güncel kavramsallaştırmaların sosyal politika kavrayışı üzerine etkileri değerlendirildi. Emek gücünün meta formu, kolektif işçi kavramı ve üretimin teknolojik dönüşümünün sosyal politika analizi üzerindeki etkileri üzerinde duruldu.

Anahtar sözcükler: Sosyal Politika, Sınıf Mücadelesi, Neoliberalizm, Emek, Sermaye

ABSTRACT

A comprehensive interview was conducted with Prof. Dr. Metin Özuğurlu on how social policy can be understood through a class struggle-oriented perspective. Prof. Özuğurlu addressed the historical development of social policy, the dominance of individual-centered approaches in mainstream analyses, and alternative perspectives focusing on class relations. Social policy frameworks ranging from the Beveridge and Bismarck models to theoretical contributions by Esping-Andersen were discussed. The effects of neoliberal transformations and contemporary concepts such as “neo-feudalism” on social policy perceptions were critically examined. The discussion also focused on the commodity form of labor power, the concept of collective worker, and the impact of technological transformations in production.

Keywords: Social Policy, Class Struggle, Neoliberalism, Labor, Capital

Hocam uygun görürseniz sizinle sosyal politikanın nasıl anlaşılması gerektiği üzerine konuşmak istiyoruz. Sizin önerdiğiniz “Sınıflar Mücadelesinin Analitik Önceliğiyle Sosyal Politika Kavrayışı” gibi bir başlık altında toplayabiliriz sorunsalı herhalde. Sınıf mücadelesi vurgusu ile düşündüğümüzde sosyal politikanın dünü ve bugünü nasıl okuyabiliriz?

Söyleşi için böyle genel bir soruyla geldiğinizde küçük akademik bir tartışmayı kışkırtır düşüncesiyle “Sınıflar Mücadelesinin Analitik Önceliğiyle Sosyal Politika Kavrayışı” gibi, böyle afli bir başlık attım. Ki bu perspektifin, sınıflar mücadelesine analiz önceliği vererek sosyal politika üzerine düşünmenin, sosyal politika ile ilgili hem kamu politika setlerinin analizi bakımından hem de sosyal politika olgularının analizi bakımından onun gerçek bilgisine erişmek ve onu açıklayıcı bir tarzda ele almak için çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Aslında bu soru etrafında, “sınıflar mücadelesinin analitik önceliği” şeklindeki bir saptamanın, genel olarak sosyal politika disiplindeki ana akım yaklaşımların tasnifi bakımından da “Onlar hangi analitik öncelikle neye analiz önceliği vererek bakmışlar?” sorusunu sorarak bir tasnif yaptım. Yani hepimizin başka başlıklar altında, sosyal politikanın dar tanımı, geniş tanımı, meta-dışlaşma derecesine bağlı olarak ülkelerin sosyal politika etiketlerinin verilmesi ya da sigorta sistemi çerçevesinde ya da haklar çerçevesinde yurttaşlık kurumu çerçevesinde, sosyal politikanın tanımlanması şeklindeki o geniş literatürü de “Analiz önceliği ne bu yaklaşımların?” sorusunu sorarak onlara bir sınıflandırma yapma çabası içerisine girdim.

Benim için de yeni oldu. Yani, bildiğim yaklaşımları bu soruyu sorarak yeniden düşünmek, onlar hakkında... Dolayısıyla bir ona değineceğim. Yani sosyal politika analizlerinin analitik öncelikleri ölçütü çerçevesindeki sınıflandırmasını yapacağım. Ardından da benim önerimin, sınıflar mücadelesi kavrayışı meselesinin sosyal politika analizinde nasıl ete kemiğe büründüğü hususu konusundaki değerlendirmelerimi aktaracağım.

Şimdi burada iddiam şu; sınıflar mücadelesine analitik öncelik verildiğinde, ki sınıf mücadelesini de sınıfları hem oluşturan hem de sınıflar arasındaki ilişkiselliği -ilişkisel yani sınıfların bizatihi ayrık formlarına değil, onların arasındaki ilişkiyi- analizin odağına yerleştiren bir kavrayıştır sınıflar mücadelesi kavrayışı. Bu mücadele ifadesi sınıflar söz konusu olduğunda tabii ki temel sınıflar, kapitalist toplumsal ilişkilerle sınırlı bir analizi burada ifade ediyoruz. Kapitalizmin şu ya da bu gelişmişlik düzeyi fark etmeksizin.

İkincisi bu mücadele terimi aynı zamanda bu ilişkinin -emek ve sermaye arasındaki ilişkinin- bir uzlaşmazlık ihtiva eden karşıtlık ilişkisi olduğunu da imliyor. Böyle bir varsayımı, ön kabulü de var. Dolayısıyla bu perspektifle bakıldığında sosyal politikayı hem kamu politikalarının sosyal karakteristiği anlamında sosyal politika, yani ayrık bir kamu politika seti olarak değil de, hani sağlık politikası, eğitim politikası bir de sosyal politika gibi değil de genel olarak, bir bütün olarak kamu politikalarının, sosyal politik içeriği ile bu sosyal politik içeriğin hedef nüfusa ya da olguya etkisinin analizinde sınıflar mücadelesini [hesaba katıyor]. Yani “Neyin analizinde? İnceleme nesnesi ne bu sosyal politikanın?” dendiğinde, ben müstakil bir kamu politika seti olarak sosyal politika düşünme yanlısıyım. Yani bugünkü, devlet örgütlenmesi, bakanlık örgütlenmesinde adı konulan -bazen sosyal yardım diye bazen sosyal politika diye- tarzı değil, bir bütün olarak kamu politikalarının sosyal politik içeriği diye bakılması gerektiği kanısındayım. Çünkü sosyal politikanın varlık koşulu, yani herhangi bir kamu politikasının sosyal politik içeriği var mı yok mu dendiğinde, bunun bence temel ölçütü: “Toplumsal eşitsizlikleri giderici etkiye sahip mi? Söz konusu kamu politikası, ulaşım politikası, sağlık politikası, eğitim politikası, barınmaya ilişkin kamu politikaları toplumsal eşitsizlikleri giderici mahiyette bir etkiye sahip mi?” Buna yanıt olumluysa o kamu politikasının sosyal politik içeriği söz konusu olur. Bunu sağlayabildiği ölçüde zaten sosyal bütünleşmeye, çatışmacı değil daha bütünleşmeci bir toplumsalın inşasına da katkısı olur.

Dolayısıyla sosyal politika mefhumunu; toplumsal eşitsizlikleri, sınıfsal eşitsizlikleri giderici etkiye sahip kamu politikaları ve bunu gerçekleştirebildiği ölçüde de toplumsal bütünleşmeye katkı sağlayan

etkisiyle tanımlayabiliriz, anlayabiliriz. Eğer toplumsal eşitsizlikleri giderici bir etkiye sahip değil ise adını isterseniz müstakil bir Sosyal Politika Bakanlığı koyun ve onlar sosyal yardımlarla işteğal etsinler orada bir sosyal politikanın mevcudiyetinden bence söz edilemez. Şimdi bu biraz değişik gelmiş olabilir; hani olguyu benim ona yüklediğim anlamla adlandırıyor olmam. Burada da o zaman sosyal politika alanında neler var ona bakalım.

Bir; disiplin olarak sosyal politika var. İki, kamu politikası seti olarak sosyal politika var. Üç, kamu politikasının hedefleri olarak sosyal politika var. Yani esas olarak sosyal politika literatürü dediğimiz zaman bu üç ögeyi kavrayan, bu üç ögenin birine ya da ikisine ağırlık veren bir yazını, literatürü kastediyoruz. Şimdi, sosyal politikanın, sosyal politika analizlerinde ana akım karakteristiği olan neredeyse on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden başlayan bir literatür... Günümüze kadar giden-gelen akış içerisinde, bütün ana akım yaklaşımların ortak bir özelliği analiz birimlerinin tekil birey olması. Yani işçi birey, hak sahibi yurttaş birey, efendim işte piyasa gereklerine tabi olma derecesi bakımından -meta-dışlaşma derecesi itibariyle- yine o ülkenin yurttaşı birey, sosyal yardımların muhatabı ya da yardıma muhtaç kişi anlamında birey.

Bütün sosyal politika ana akım yaklaşımlarının ortak karakteristiği birey. Gözlem birimi farklılaşıyor olsa bile analiz birimi tümünün birey. Oysa sınıflar mücadelesi perspektifiyle bakıldığında analiz biriminin kendisi ilişki esas olarak. O çelişkili ilişki. Mücadelenin bizatihi kendisi. Bu tabii uzlaşmaları da barındırıyor. Mücadele deyince hani her zaman kavga dövüş anlamına gelmiyor kuşkusuz. Tabiiyet ilişkisini, uzlaşmaları, direnişleri içinde barındıran bir ilişkisellikten, hegemonyayı içinde barındıran bir ilişkiden söz ediyoruz.

Şimdi, geleneksel sosyal politika kavrayışında, esas olarak, bu Beveridge ve Bismarckgil sosyal politika ya da sosyal koruma, sosyal güvenlik modeli örneklerinde olduğu gibi iki farklı yaklaşım var. En gelenekseli bizim Cahit Hoca'nın* kullandığı terimle sıklet merkezinde, ağırlık merkezinde ücretli emeğin olduğu ve onu işveren, sermaye karşısında bağımlı çalışan, güçsüz konumda kavrayıp, sosyal politikayı ise ücretli emeği hem hukuk boyutuyla hem sosyal sigortalar boyutuyla koruyan, güçlendiren önlemler seti olarak kavrayan yaklaşım. Dolayısıyla işçinin güçlendirilmesine dönük düzenlemeleri, kurumsal örgütlenmeleri ve işleyişi esas alan, bunun normatif boyutuna, yani politika önerileri boyutuna da, tam da bunu yerleştiren geleneksel sosyal politika kavrayışı...

Diğer kavrayış ise; Beveridgegil, sosyal politikayı daha yurttaşlık-vatandaşlık statüsü temelinde genelleşmiş haklar olarak gören, yani illa bir istihdam ve orada prim ödeme esasına dayalı bir sosyal koruma sistemi gibi bir örgütlenmeyi kuşkusuz içeren ama kendisini bununla sınırlamayıp, genel olarak bütün ülkenin yurttaşlarına, yurttaş olmaları hasebiyle sosyal haklar temin etmeyi devletin görevi, ödevi sayan bir perspektif. Yani İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İngiltere'de İşçi Partisi iktidara geldiğinde İşçi Partisi lideri Lord Beveridge'i çağırıp "Bize sadece bir sosyal güvenlik sistemi kurmayın, öyle bir sistem kurun ki bütün bir toplumu huzura, refaha kavuştursun." demiş. O da -hani işte- Beveridgegil model denen modeli inşa etmiş: Geleneksel sosyal politika kavrayışı- işte sigorta esas, prim filan buna dayalı yapı- ile yurttaşlık çerçevesindeki haklarla ve devletin üstlendiği görevleri bunun şu ya da bu ölçütteki bileşimi üzerine kurulu bir refah toplumu, refah rejimi. Sosyal politikanın da akademi içerisinde statüsünün yükseldiği, bağımsız bir ders alanı iken bölüm statüsü kavuştuğu bir dönem olmuş. Hem endüstri ilişkileri departmanı böyle büyümüş, hem de sosyal politika, sosyal çalışma, sosyal hizmetler alanları akademide karşılığını bulmuş. Toplumsal örgütlenmenin, devlet örgütlenmesinin, devlet-toplum ilişkisindeki bu sosyal boyutun akademideki yansımaları.

Doksanlardan itibaren, bu neredeyse günümüze kadar gelen bir diğer -artık ana akım yaklaşım diyebiliriz- sosyal politika kavrayışı Polanyici bir teorik çerçeveye büyük ölçüde oturuyor. Orada da piyasa-toplum dualitesi çerçevesinde toplumun piyasa tarafından kolonize edilmeye direnişi ve toplumun piyasa gereklerine tabiiyeti meselesini geriletmesi şeklinde ifade edilen bir perspektiften; Esping-Andersen'in analiz

* Prof. Dr. Cahit Talas

boyutlarını, her bir boyuta tekabül eden değişkenleri ve onların ayrıntılı göstergelerini tanımladığı ve onların sayısal analizlerle liberal, sosyal demokrat, daha devletçi ya da paternalist bir üçlü refah rejimi tipolojisini bize çizdi. Oradaki ana nokta da meta-dışlaşma. O ilginç. Ama burada yine birey var. Bireyin, piyasa gereklerine tabiiyet derecesi meselesi. Üç nokta var Esping-Andersen'in bize sunduğu analizde: *Eligibility*-hak edebilirlik meselesi var. Bireyin sosyal haklara erişebilmesi için gereken koşullara bakıyor. Yararlanma düzeyi var. Yine birey. Sosyal haklarının kapsamı ve yeterliliği nedir? Devlet tarafından sağlanan refah hizmetleri nedir? Bireyin piyasa bağımlılığını ne ölçüde geriletmektedir? diyor. Ve bağımsızlık derecesi, yani piyasaya bağımlılık derecesini de ölçülebilir bir değişken olarak formüle ve analiz ediyor. Aslında şöyle ilginç, bu yaklaşımı ülkeye taşıyan Boğaziçi Sosyal Politika Birimi. Ayşe hocalar, Ayşe Buğralar. Ama enteresan bir şekilde mesela Esping-Andersen'den tercümeler yaptılar ama bu çalışma [Esping-Andersen'in asıl ana katkısı ve analizi] tercüme edildi mi bilmiyorum, ben edilmediğini biliyorum. Hani; Türkiye acaba bu açıdan nerede yer alıyor? Söz konusu göstergeler, her bir *-dimension-* boyutun kapsadığı değişkenler, onları gösterir çalışmalar, vb. [Esping-Andersen'in analizi] Çok ayrıntılı bir analiz. Dolayısıyla böyle iki lafla geçilebilecek bir analiz de değil. Bayağı emek harcamış adamcağız analiz çerçevesini geliştirirken. Sadece teori, kuramsal, kavramsal bir çerçeve değil. Bayağı analitik bir çerçeve de aynı zamanda Esping-Andersen'in katkısı. İlginç bir şekilde o tercüme edilmedi. Yani diğer çok alakalı olmayan, ana katkısını içermeyen bir iki metnini ben kitaplarında gördüm. Ama bu mesele Esping-Andersen perspektifinden araştırma yapmaya teşvik edebilirdi Türk akademisini. Oysa bu da Polanyici bir yaklaşım. Gerçi Polanyi arka planında Marx karşıtlığını taşıyor. Belki ondan mı Esping- Andersen'i fazla şey yapmadılar, bilmiyorum ama. Yani Marx'a karşı Polanyi'yi okumuyor Esping-Andersen. Ama Polanyi'yi esas alıyor. Ve yine analiz birimi de birey.

Hocam sosyal politikanın ve genel olarak emek-sermaye ilişkisinin dönüşümü için günümüzde sıkça yeni terimler ortaya atılıyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? Yani yeni feodalizm, feodalleşme gibi...

Şimdi bir dördüncü pozisyondan söz edilebilir. O ilginç. Yani ben ona kendi çalışmamda “anti-sosyal” demiştim. Anti-sosyal politika. Fakat bu neoliberal kapitalizmin 2008 krizinden sonra girdiği aşamaya yönelik olarak farklı kavramsallaştırmalar var. Muhtemelen siz de onları tartışıyorsunuz. Yeniden feodalleşme, yeni feodalizm filan gibi. Dolayısıyla böyle anti-sosyal politika yerine başka bir şeyi andırıyor gerçekten de. O teoriler de doğrudan doğruya emek-sermaye ilişkisine yönelik analizler yapıyorlar. Yeni feodalizm, yani neoliberal kapitalizmin içinde bulunduğumuz konjonktürüne yönelik analizler. “Kapitalizm bu evresinde bir tür feodalizmi andırıyor artık. İşçi-işveren ilişkisi ya da emek-sermaye ilişkisi bir efendi-uşak ilişkisini andırır hale geldi. Çünkü...” diyerek değişik analizler yapıyorlar. Ben de ilgiyle okuyorum bunları. Dolayısıyla bunlara da bir yeni feodal sosyal politika, sosyal politikanın başına da bir “şu feodalizmi” filan gibi bir şey eklemek mi gerekir? Onu bilmiyorum ama mesela 1834 tarihli İngiliz yoksulluk yasasının ilkelerini okuduğumda, Dünya Bankası'nın bize empoze ettiği sosyal politika ajandasının unsurlarıyla çok büyük benzerlikler orada söz konusuydu. Devletin “sosyal sorumluluklarını”, çağdaş sosyal politika kavrayışının çok ötesinde, sadece bedenen çalışabilir durumda olmayan ve yaşamını herhangi bir gelir olmaksızın sürdüremez konumda olan, muhtaç konumda olanlarla sınırlayan bir perspektif dayatıyorlardı. “Onun dışında kalanları piyasa halleder zaten. Onlara karışmayın.” deniyordu.

Dolayısıyla bu yeniden feodalleşme tartışmalarının sosyal politika alanına da taşınıp taşınmayacağı konusunda henüz ben emin değilim. Ama orada tabii şöyle bir problem var. Bu arkadaşlar, yani bu teoriyi geliştiren arkadaşlar, istihdam biçimlerindeki farklılaşmalara dikkat çekiyorlar. “İstihdam biçimi çok çeşitleniyor. Orada sanki böyle bağımlılık ilişkisi yokmuş gibi gözüküyor” diye analiz ediyorlar. Ama istihdam tarzını, emeğin sermaye karşısındaki konumunu analize dahil etmiyorlar. Sadece *form of employment* ile uğraşıyorlar, *mode of employment* bakmıyorlar yani. Dolayısıyla ilişkinin ana karakteristiğini analize dahil etmeyen bir perspektifle bakınca, benzer bir ilişki görüp “Aaa bu başka bir şey, belki de o anlamda feodalizmin ötesinde” diyor olabilirler tabii. Burada kritik unsur, husus kapitalist üretim kolektif işçiyi ortadan mı kaldırdı? Yani kapitalist üretimin günümüzdeki biçimi, biçimlerinde artık kolektif işçi yok mu?

Eğer yoksa evet, o zaman başka bir şeyden söz edebiliriz. Ama kolektif işçi varsa hatta bu uluslararasılaşmışsa? O zaman bir dakika, tam tersine değil mi? Dünya devrimi diye konuşmak gerekmez mi? Yani aslında üretim, emek, sermaye ilişkisinin karakterine değil, istihdam biçimlerindeki farklılaşmaya bakarak yeni feodalizm analizleri yapan arkadaşlar var.

Baktığınız zaman onu çok önceden Castells de söylüyordu: “İşçi sınıfı çözülmüştür. Mücadele kapasitesi itibariyle sönmüştür. Örgütsel bütünlüğü parçalanmıştır. Mahv-u perişandır. Bundan artık bir halt olmaz. Kendinize başka devrimci özneler arayın ey insanlık!” filan diyen bir şeyi çok önceden yazdı zaten. Bu analizler biraz onu andırıyor. Ama dediğim gibi Marx'ın kapitalizm analizinde kapitalist üretimi önceki yapılardan ayırarak; işçiyi odağa alan bir analiz söz konusu olduğunda tekil işçi değil kolektif işçidir, *collective workers* der ona. O, hammadde ile nihai ürün arasındaki sürecin tümünü ifade eder. Ve onun, tabii denetimi ve bilgisi sermayededir. Ama onun denetim ve bilgisini işçiler ele geçirebilir. O kapasiteye sahiptir. İşte fabrika konseyi. Gramsci sendika ile fabrika konseyi arasındaki ayrımı da tam burada yapar: Kolektif işçinin sermaye denetimindeki varlığını sonlandırmak ve onu ele geçirmek. Bunu ele geçirdiğin anda zaten özel mülkiyeti, fiili olarak özel mülkiyetin kullanım meselesini çözmüş oluyorsun. *Possession rights*'ı kolektifleştirilmiş oluyorsun. Dolayısıyla Gramsci o yüzden işçi, işyeri komiteleri, işyeri fabrika konseyleri tipi örgütlenmeleri gelecek toplumun nüveleri olarak söylüyor. Yani sendika gibi genelleşemez diyor. Çünkü ücretli olarak kavramaz işçiyi diyor. Üretici olarak kavrar. Üretici özelliği ile işçiye bakar.

Dolayısıyla “Bu karakteristiği de yok oldu.” derse bu analizler, yani “Kolektif işçi de yok oldu artık...” Hani bir tür artizan üretim gibi artık neredeyse. “Kişisel bağımlılık burada söz konusu.” gibi noktalara giderse o zaman “Yeni bir durum söz konusu.” diye düşünülebilir. Bu tür öğeler olabilir. Ama bunlar üretimin genel karakteristiği haline geldi mi, gelmedi mi meselesi kritik tabii. Yani bu tür yeni unsurlar ortaya çıkabilir ama bunlar geleceğin ana eğilimini mi temsil ediyor? Soru iki ise: Şu anda da kapitalist üretimin genel karakteristiğini mi bize veriyor? Bu ikisine “Henüz değil.” diye yanıt veriyorsak, o zaman sosyal politika analizlerinde emek-sermaye ilişkisi himaye edenler ve himayeyi kabul edenler ilişkisine dönüşmüştür demek biraz şey geliyor. Bu dönemde sosyal politika sosyal yardımlara indirgenmiş vaziyette zaten. Ve sosyal yardımlar da risk grupları ile sınırlandırılmış bir kamu sorumluluğu olarak, kamusal sorumluluk olarak söz konusu oluyor.

Şimdi bu geleneksel, çağdaş ve yeni özellikleriyle sosyal politika ana akım yaklaşımlarına ilişkin değerlendirmeleri yaptıktan sonra sınıflar mücadelesinin analitik önceliğiyle bu meseleye bakmanın ne anlama geldiği konusuna isterseniz değineyim.

Tabii hocam, lütfen...

Ekonomi-politik ve hukuku iç içe geçiren bir heyetin karşısında olduğum için özellikle katkılarınıza ve eleştirilerinize muhtaç değerlendirmeler yapacağım. Orada önemli gördüğüm ve tartışmak istediğim şu: Ben, emek-sermaye ilişkisinde emeğin meta formu meselesinin sosyal politika analizi bakımından önemli olduğunu düşünüyorum. Polanyi de bir sözde meta diyor emek gücüne. Marx da özel meta diyor. Hani herhangi bir meta, böyle bir şey demiyor emek gücünden söz ederken. Tabii Polanyi onu sırf emeğe özgü olarak söylemiyor. Yani varlığı piyasada değişim için üretilmemiş olan her şey sözde metadır. Toprak da sözde metadır. Yani toprağı alırsın, satarsın arsası ama hani o da *quasi-commodity*'dir, sözde metadır diyor. Marx'ınki çok farklı tabii. Marx'ınki esas olarak doğrudan doğruya kapitalizmin ana karakterini deşifre etme ve onu eleştirme, onun temel eleştirisini ve sömürü ilişkisini deşifre eden bir kavramsallaştırma olarak emeğin üretken kapasitesinin metalaşmış olma gerçeğini vurguluyor.

Şimdi sınıflar mücadelesinin analitik önceliğiyle bu ilişkiye bakmak ne anlam ifade ediyor? Bence şöyle: Burada her ikisinde de yani, Marx'ın analizinden başka farklı bir perspektifle de olsa Polanyi'nin ve Polanyigil analizlerde de emeğin meta formu, sözde ya da özel, artık metalaştığı andan itibaren, yani bir işçileşme yaşandığı andan itibaren verili bir form. Ben böyle olmadığını yani emeği, emek gücünü, emeğin meta formunu özel kılanın onun meta formunun bir kez meta olduktan sonra ona sabitlenen, yapışan ve

verili olan bir özellik olarak kavranamaması, kavranamayacak olması olduğunu düşünüyorum. Yani o anlamda diğer metalar gibi değil emeğin meta formu. Şunu söylemeye çalışıyorum: Emek gücü, emeğin meta formu, her an meta dışına çıkabilme kapasitesine sahip, potansiyeline sahip. Diğer metalarda meta dışına çıkabilme, meta dışlaşma kapasitesini kendi içinde barındırma söz konusu değil. Sınıflar mücadelesinde emeğin ana eğilimi de, kapitalist toplumsal ilişki içerisinde, bu ayrılmayı, yani emek ve kendi kapasitesi olarak emek gücü şeklindeki parçalanmayı, bütünleştirmek, özdeşlik sağlamak yönünde. Emeğin hem bireysel hem kolektif eğilimi bu. Sermayenin eğiliminin ise tam tersi yönde, emeği emek gücünden ibaret kılma ve o forma sabitleme yönünde olduğunu vurguluyorum. Emeğin meta formunda her gün yeniden ele geçirilen, yani bütün kent örgütlenmesi, işte ulaşım, fabrika tercihleri, vb. bütün bunların, ana belirleyenin de emeğin yeniden meta olarak ele geçirilmesi ve sermayeye gerçek tabiiyetinin sağlanması olarak görüyorum.

Emeğin yönelimi, eğilimi dedim, sermayenin eğilimi dedim. Dikkat ederseniz bu eğilim terimi de önemli bir kavramsal tercih. Çünkü yapıyla tarihi iç içe getiriyor. Yani ne tarih dışı bir yapısal ilişki tanımlaması olarak bir kavram ne de yapısal ilişkilerden azade sadece konjonktüre ve işte kazaiye ya da *contingency*ye bizi çağıran bir kavram kullanıyorum. Onun için hani eğilim o bakımdan bu yapıyla tarihi ilişkilendiren, hem yapıyı tarihselleştiren, tarihe de yapısal karakter kazandıran anlamıyla özellikle Marksist tarihsel maddeci analiz bakımından eğilim kavramsallaştırmasının anlamlı olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla sınıflar mücadelesi dediğimde, sosyal politikanın emeğin eğilimi ile sermayenin eğilimi arasındaki tezatlık çerçevesinde anlaşılabilirliğini vurguluyorum.

Şimdi ben Marx'ın *Grundrisse*'de özdeşlik ilişkisi, dolayım ilişkisi, karşıtlık ilişkisi çerçevesinde bir olguyu analiz ederken, yani “üretim aynı zamanda tüketimdir, tüketim aynı zamanda üretimdir” diyerek üretim ve tüketim arasındaki ilişkiyi analiz ederken hem özdeşlik hem dolayım hem de karşıtlık şeklinde analitik ayrımlarla olayın, olgunun kendisini analiz eden bütünlüklü analizi ortaya koyan çerçevesinin benzerini bu iki eğilim çerçevesinde de yaptım. Ama burada onu ifade etmeyeceğim. Yani özdeşlik, emek kendi kapasitesiyle bir ve aynı şeydir. Emek, emek gücüdür. Emek gücü de emektir. Özdeşlik ilişkisi... Ama sermaye tam da bunu bozar. Kapitalizm zaten bunu parçalar. Bunun sosyal politika kavrayışımız bakımından ne anlam ifade ettiği önemli. Özellikle günümüz kapitalizminin bir de üstüne üstlük şimdi yapay zekâ, robot teknolojisi, karanlık fabrikalar... Yani bırakın emeği meta formunda ele geçirme işini, canlı emeği yerinden eden onun yerine makinaları koyan bir yapının geldiği vurgulanıyor. Doğru, bu var. Ama bunu kapitalist üretimin eşitsiz gelişim dinamikleri çerçevesinde değerlendirmekte fayda var. Çünkü aynı zamanda dünyamız hiç olmadığı kadar yüksek seviyede işçileşme, yani kısa zaman aralığında çok kapsamlı işçileşmenin de yaşandığı, işçileşen, eskiden işçileşmiş coğrafyalarda muazzam yoksullaşmaların, yoksullaşma eğiliminin yaşandığı bir dönemden geçiyor.

Böyle bir dönem içerisinde sözü edilen üretim teknolojisinin, üretimin teknolojik tabanındaki bu dijitalleşme ile sağlanan kimi avantajlar neticesinde, canlı emeğin artık istihdam edilebilirlik alanının çok daralacağı, dolayısıyla evrensel yurttaşlık geliri gibi mekanizmaların devreye sokularak ancak bir toplum düzenine devam edeceği yönünde öneriler var. Türkiye'de de onlar yapıyor, işte Ayşe Hocalar bunu Türkiye'de de dile getiren analizler yaptılar. Ama, sırf Ayşe Hocalar değil yani 2024 tarihli çağdaş, güncel sosyal politika analizlerini içeren herhangi bir metin aldığınızda elinize bütün bunları görebiliyorsunuz. Yani risk gruplarına yardımlar, evrensel yurttaşlık geliri, yapısal işsizlikle mücadele gibi... Bu ana başlıklar her yerde bütün dünyada benzer şekilde konuşuluyor. Şimdi burada tabii sınıflar mücadelesinin analitik ölçeğiyle buna bakıldığı zaman, tam tersine, üretimin teknolojik tabanındaki bu gelişmenin, yani emek üretkenliğini muazzam seviyelere çıkartan bu gelişmenin, insanlık için son derece faydalı olacağı düşünülebilir. İnsanlığı mahveden etkiye yol açanın onun özel mülkiyet karakteri olduğu çok açık. Eğer öyle olmasa tam tersine çok az, yani çalışma sürelerinin azaltılarak, değil mi?... On dokuzuncu yüzyılda on altı saatten on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde on dört saate inip, yirminci yüzyıla da sekiz saatle giren insanlık pek rahatlıkla yirmi birinci yüzyıla altı saat, dört saat çalışma saatiyle ve çalışma günlerini de azaltarak girebilir, madem bu kadar üretkenlik artışı söz konusu.

Neredeyse canlı emeğe ihtiyaç duymayan bir şey olacak, ki Marx'ın *Grundrisse'de* öyle bir pasajı da vardı. Ama o tabii iyimser, aydınlanmanın etkisiyle. Yani özel mülkiyet ve kapitalistler arasında rekabetin bir neticesi olarak, sabit sermayenin ağırlığının giderek artacağı ve canlı emeğe ihtiyaç duyulmayacak bir aşamanın da belki mümkün olabileceği, öyle bir pasaj var. Ama orada kapitalizm düşünülüyor. Çünkü eğer öyle olursa sömürü olmayacak. Yani canlı emek olmadığı için emek sömürüsü olmayacak. Dolayısıyla da kâr oranları meselesi anlamsızlaşacak. Bunun insanlık yararına olabilmesinin tek koşulu mülkiyet meselesi. Oradan yaratılan zenginliğin nasıl paylaşılacağı meselesi olacak. Böyle bakılmadığı zaman, yani yine birey öncelikli bir kamu politikası seti olarak bakıldığı zaman en fazla yufka yürekli insancıl yaklaşımlar. “İşte evrensel yurttaşlık geliri bari olsun da işinden gücünden olan insanlar en azından yaşamlarını sürdürebilecek, ihtiyaçlarını alabilecek gelirden yoksun olmasınlar. Buna da mı karşısınız hocam? Ne yapsın insanlık?” diyebilirler. Baktığın zaman çok anlamsız bir şey değil ama bu tamamen analiz biriminin ne olduğu ve hangi olguyu nasıl değerlendirdiğin, hangi analiz önceliğiyle meseleye baktığımızda alakalı. Teorik ve politik tercihlerimizle son derece ilgili.

Dolayısıyla burada ancak emeğin meta-dışlaşma yönündeki eğiliminin, bireysel ya da kolektif, esas olarak da kolektif, anlamlı bir düzeye erişmesi; bunun sağlanması koşuluyla da ancak buna katkı sağlayan kamu politikalarının sosyal politik içeriğinden söz edilebilir. Yani sosyal politikanın sosyal sıfatı, kamu politikalarının sadece hedef kitlesini tanımlayan sosyolojik muhtevalı bir sıfat değildir. Hayek'in öyle kullanın dediği gibi, bu neoliberal doktrinin iktisat temellerine hazırlayan kişi. Öyle bir makalesi de vardı zaten. (Burada bir arkadaşımız da onu çalışmıştı, geçenlerde.) O [Hayek], mesela büyük bir öfkeyle “Anayasada devletin niteliği olarak nasıl sosyal olur?” diye soruyor. Sosyal tanımlanacaksa, mezarlık hizmeti, vb. ancak sosyal olabilir diyor yani. Gerçi mezarlıkları da özelleştirdiler Şili'de. Onu da Friedman yapmıştı. Nobel İktisat Ödülü almıştı, Pinochet'ye danışmanlık yaptığında. Yani ipin ucunu bıraktığın zaman sosyal siyasi ve hukuksal içeriğiyle değil, sadece sosyolojik anlamıyla gördüğün zaman, yani ilgili politikanın hedef kitlesini imleyen şahsa değil, sosyale gibi tanımladığın zaman, ondan sonra ipin ucu sadece mezarlıklar belki sosyal olabilir demeye kadar gidiyor, o bile kalamıyor elinizde. Bu tıpkı özelleştirme gibi. Onunla bitireyim değil mi? Sümerbank'ın özelleştirilmesi, onu hiç unutmuyorum. Turgut Özal, “Devlet, böyle kalemle, don lastiği üretir mi?” demişti. Devlet mefhumunu ve Sümerbank'ı don lastiği üretmeye, ona indirgemişti. Dolayısıyla orayı bıraktığımızda, yani o don lastiğini üretmekten vazgeçince devlet bütün stratejik üretimlerini de bırakmış oldu. Kapıyı açtığınız zaman sonra oradan kimin geçeceği belli olmuyor. Özetle yani “Sosyalın anlamı ne?” kavgası, bütün kavgâ. Ben sınıflar mücadelesinin analitik önceliğiyle bakıldığında ancak sosyalin anlamına ilişkin, geleneksel sosyal politikanın katkılarını da içererek aşan bir yaklaşımın bize kazandırabileceği kanaatindeyim.

Hocam, sorularımızı cevaplayarak değerli görüşlerinizi bizimle paylaştığınız için çok teşekkür ederiz. Saygılarımızı sunuyoruz.

* DEMİRLİ, Aynur, Sosyal Politika ve Kalkınma Paradigmasının Dönüşümü Odağında Türkiye’de Sosyal Belediyecilik, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2025